

Delovanje zasebnih vojaško-varnostnih organizacij v mednarodnih operacijah – pravni, organizacijski in funkcionalni vidik

Maj Fritz, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana

Povzetek

Namen prispevka

Namen prispevka je proučitev in predstavitev relativno novega pojava, tako imenovanega vojaškega »outsourcinga«, oziroma vloge zasebnih vojaških podjetij v mednarodnih misijah in operacijah.

Metodologija

V ta namen so uporabljene ključne kvalitativne metode, deskriptivna metoda, analiza vsebin, primarnih, sekundarnih in pravnih virov.

Ugotovitve

Ugotovitve kažejo, da je v tujini, predvsem v zadnjem desetletju, prišlo do ekspanzije delovanja zasebnih vojaških podjetij. Zasebna vojaška podjetja najemajo posamezniki, nevladne organizacije, države in njihove oborožene sile in tudi mednarodne organizacije. V zadnjih letih je opazno delovanje zasebnih vojaških podjetij v različnih mednarodnih operacijah in misijah (ne samo mirovnih), kar odpira vrsto moralnih, predvsem pa pravnih vprašanj glede delovanja takšnih podjetij. Države imajo različne zakonske ureditve glede delovanja takšnih podjetij doma in na tujem, mednarodne organizacije (OZN, Svet Evrope) pa skušajo delovanje takšnih podjetij urediti tudi z mednarodnimi pravnimi akti. Ugotovitve kažejo, da v Sloveniji še nimamo zasebnih vojaških podjetij, prav tako pa do sedaj slovenska zasebna varnostna podjetja niso delovala v kakšni mednarodni misiji ali operaciji. Razlogov je več, predvsem pa takšnemu delovanju zasebnih podjetij, ni naklonjena trenutna zakonodaja.

Omejitve/uporabnost raziskave

Pri analizi pravne ureditve tujih držav glede delovanja zasebnih vojaških/varnostnih podjetij, je opravljen pregled dveh pravnih ureditev. Težava je predvsem omejena dosegljivost pravnih aktov nekaterih držav. Za nadaljnje raziskovanje in ustrezno mednarodno primerljivost je potrebno analizirati več pravnih ureditev različnih držav s tega področja.

Praktična uporabnost

Vsebina informira širok krog zainteresirane javnosti o trendih zasebno varnostnega delovanja v širšem smislu in o gospodarski dejavnosti, ki je v Sloveniji za enkrat še ni. Hkrati nakazuje nekatere možnosti razvoja tudi pri nas.

Izvirnost/pomembnost prispevka

Prispevek na znanstven način predstavlja sodobne vidike razvoja vojaškega »outsourcinga«, vlogo zasebnih vojaških podjetij v mednarodnih operacijah in misijah in osvetljuje pravne dileme glede njihovega delovanja.

Ključne besede: zasebna vojaška podjetja, zasebna varnostna podjetja, mednarodne misije, mednarodne operacije

1 Uvod

Najemniški vojaki ali plačanci se pojavljajo skoraj skozi vso znano oziroma dokumentirano človeško zgodovino. Prvi zapisi o novačenju najemniških vojakov segajo v stari Egipt. V trinajstem stoletju pred našim štetjem je faraon Ramzes II nanovačil 11.000 najemnikov. Tuje plačance v egipčanski vojski so imenovali »Medjaji«. Izraz je označeval vse tuje najemnike v egipčanski vojski: Nubijce, Libijce, Sirijce, Kanaance in Sardinijce - slednji so bili tudi pripadniki elitne Ramzesove garde.

Na evropskih tleh so bili najemniki prav tako znani že v antiki. Perzijski kralj Kserkses I je leta 484 pred našim štetjem napadel Grke, v svoji vojski pa je imel večje število grških najemnikov. Najznamenitejši grški najemnik je bil Demaratus, ki je Kserksesa posvaril, naj ne podcenjuje Špartancev pred bitko pri Termopilah.

Proti koncu rimskega imperija so rimski vladarji vedno težje zbrali vojsko za svoje vojne. Konec 4. stoletja so tako rimski vladarji najemali »barbare« in jih vključevali v svoje legije ali pa so imeli barbari avtonomne enote pod rimskim poveljstvom.

Tudi v srednjem veku je bilo najemništvo izjemno razširjeno. V 13. in 14. stoletju se pojavijo tudi prve oblike zasebnih najemniških vojsk (Free Lances). Takšna zasebna vojaška »podjetja« so se navadno specializirala za oblike bojevanja, za katere je bilo potrebno dolgotrajno urjenje in jih ni bilo na voljo v naborniških vojskah, ki so jih vladarji mobilizirali in popolnjevali s svojimi podložniki. Najbolj znana angleška »freelancerska« enota 14. stoletja je bila Bela četa (White Comapny), ki ji je poveljeval Sir John Hawkwood.

Po drugi svetovni vojni je mednarodno vojno in vojaško pravo definiralo pojem »plačanca« in sicer v Dodatnem protokolu I k Ženevski konvenciji iz leta 1949. Iz definicije izhaja, da je plačanec oseba, ki se udeleži oboroženega spopada kot tujec v eni od vojskujočih se strani in ga k temu vodi osebni dobiček. Takšne osebe po mednarodnem humanitarnem pravu nimajo statusa bojevnika niti vojnega ujetnika. Izraz plačanec ima večinoma slabšalni prizvok, saj navadno označuje ljudi, ki so za bojevanje motivirani izključna z denarjem.

Po drugi svetovni vojni se pojavijo tudi prva moderna privatna vojaške podjetja, ki ponujajo različne vojaške usluge: logistiko, najemniške vojake, vojaška urjenja in drugo. Pravi razmah pa ta podjetja doživijo po koncu hladne vojne, v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja.

V letih po drugi svetovni vojni so plačanci in nekatera privatna vojaška podjetja operirali predvsem v vojnah v Afriki. Prav posamezniki, ki so se v 60. in 70. letih 20. stoletja borili v Afriki in drugod po svetu, so zaradi svojega neetičnega in nekontroliranega delovanja in dejanj glavni krivci za slab prizvok izraza »plačanec«. Med krizo v Kongu (1960-1965), ko je Kongo razglasil neodvisnost izpod belgijskega kolonializma, so se plačanci borili v različnih frakcijah vpletenih v spopad in nekajkrat celo pomagali enotam Združenih narodov v mirovni operaciji.

Sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se plačanci borili tudi na strani obeh osvobodilnih gibanj v Angoli.

Zadnje čase pa so znani primeri delovanja ameriških zasebnih vojaških podjetij v Iraku in Afganistanu.

Ugotovimo lahko, da je najemništvo pojav, ki spremlja človeštvo skozi vso njegovo zgodovino. Tudi pojav zasebnih vojaških podjetij je star skoraj 700 let. Šele v zadnjih letih pa so Organizacija združenih narodov (OZN) in druge regionalne mednarodne organizacije, predvsem tiste s področja človekovih pravic, začele s kampanjo, da se delovanje takšnih podjetij uredi ne samo z nacionalnimi zakonodajami, temveč tudi z mednarodnopravnimi akti, ki bi zavezovali tako države, kot tudi zasebna vojaška podjetja.

(povzeto po www.spiritus-temporis.com/mercenary/, 25.3.2009)

2 Osnovni pojmi

V zvezi s temo prispevka se pojavljajo izrazi, ki jih je potrebno natančneje definirati. Zasebna podjetja in posamezniki na področju varnosti in »vojaških zadev« ponujajo različne storitve in imajo za svoje

delovanje v večini držav, kjer so tovrstne zasebne dejavnosti dovoljene in je takšna podjetja mogoče registrirati, tudi različno pravno podlago.

2.1 Plačanec

Plaćanec (najemnik) (ang. Mercenary) je oseba, ki je kot tujec vpleten v bojevanje. Motiv za bojevanje pa je osebna (materialna) korist. Definicija plačanca izhaja iz drugega odstavka 47. člena Dodatnega Protokola I k Ženevski konvenciji iz leta 1977¹.

Mednarodno pravo delovanja plačancev ne šteje za kaznivo dejanje, po določbah Protokola imajo le nižjo zaščito kot osebe s statusom bojnika oziroma vojnega ujetnika. Posamezne države sicer imajo kazensko zakonodajo, kjer je najemništvo opredeljeno kot kaznivo dejanje (npr. Južno Afriška Republika), toda mednarodno pravo tega ne določa.

2.2 Zasebna vojaška podjetja

Zasebna vojaška podjetja so registrirane gospodarske družbe s statusom pravne osebe, ki izvajajo različne oblike vojaške in varnostne dejavnosti. Zasebna vojaška podjetja pogosto zaposlujejo plačance za izvajanje svoje dejavnosti. (Beyani, Lilly, 2001) Najpogostejše dejavnosti takšnih podjetij so:

- bojne aktivnosti in bojna podpora;
- vojaško svetovanje in urjenje;
- razminiranje;
- oskrba z orožjem, oziroma prodaja orožja;
- logistična podpora;
- varovanje (najpogostejše oseb, pa tudi nepremičnin – premoženja);
- zbiranje obveščevalnih podatkov in
- preprečevanje kriminalitete.

Glede na navedene dejavnosti lahko v primeru vojaških podjetij pravzaprav natančneje govorimo o zasebnih vojaško-varnostnih podjetjih, saj njihova dejavnost obsega tudi nekatere funkcije klasičnih zasebnih varnostnih podjetij. Zasebna vojaška podjetja moramo v večini primerov šteti torej za vojaško-varnostna podjetja, kar izhaja iz obsega storitev, ki jih ponujajo.

Posebno težavo predstavlja dejstvo, da se zasebna vojaško-varnostna podjetja enačijo s plačanci (predvsem podobo plačancev – »psov vojne« iz druge polovice prejšnjega stoletja), kar pa je v večini primerov neupravičeno. Večina legalnih zasebnih vojaško-varnostnih podjetij v svetu nima nič skupnega s »psi vojne«, temveč poslujejo v okviru zakonov in poslovne etike.

2.3 Zasebna varnostna podjetja

Zasebna varnostna podjetja so, prav tako kot vojaška, registrirane pravne osebe. Glavna razlika med vojaškimi in varnostnimi podjetji je v naboru nujenih uslug. Varnostna podjetja navadno nudijo le storitve s področja varovanja oseb in premoženja in tehničnega varovanja. Storitve varnostnih podjetij so torej ožje od ponujanih storitev zasebnih vojaških podjetij.

¹ Podobno definicijo najdemo tudi v dokumentu OZN: Mednarodna konvencija proti novačenju, uporabi, financiranju in urjenju najemnikov iz leta 1989.

3 Vloga zasebnih vojaško-varnostnih podjetij v mednarodnih operacijah in misijah²

V zadnjih letih se je za zasebna vojaška podjetja pojavila nova tržna niša. Ne samo, da lahko ponujajo svoje storitve vladam, bojujočim se stranem in različnim korporacijam, podjetjem in posameznikom za zaščito na nevarnih območjih, temveč so v zadnjih letih začela nuditi svoje usluge tudi v okviru mednarodnih misij in operacij³.

Zasebna vojaška podjetja tako lahko torej najamejo vlade, mednarodne organizacije, nevladne organizacije, humanitarne in razvojne agencije, multinacionalke, korporacije in posamezniki. Zasebna vojaška podjetja v okviru mednarodnih operacij (ne samo mirovnih), ponujajo zaščito, da lahko organizacije, skupine in posamezniki opravljajo svoje funkcije na nevarnih območjih.

Nekateri analitiki so že predlagali, da bi zasebna vojaška podjetja lahko delala tudi za potrebe Združenih narodov in drugih regionalnih mednarodnih organizacij v okviru humanitarnih, mirovnih in stabilizacijskih operacij. To pa zato, ker bi bila napotitev »zasebnih vojakov« na krizno območje manj obremenjena s pomisleki politikov, kot pa je to navadno v primeru napotitve nacionalnih oboroženih sil pod mandatom OZN. V zvezi s tem se seveda pojavlja ogromno pravnih in moralnih dilem, a morda bo prav nezmožnost posredovanja nacionalnih oboroženih sil prisilila mednarodne skupnosti tudi v takšno razmišljanje.

Glavna vprašanja, ki se postavljajo v zvezi z delovanjem zasebnih vojaških podjetij v mednarodnih operacijah, so:

- ali se najemanje zasebnih podjetij splača,
- ali so zasebna vojaška podjetja lahko enako učinkovita kot redne oborožene sile,
- kakšni so moralni in pravni zadržki za delovanje takšnih podjetij.

Podatki iz publikacije DCAF Backgrounder iz leta 2004 o zasebnih vojaških podjetjih ženevskega Centra za demokratični nadzor nad oboroženimi silami (DCAF) ponujajo delni odgovor na prvi dve vprašanji.

Podatki o stroških delovanja zasebnih vojaških podjetij so sicer lahko zavajajoči. Posameznik zasebnega podjetja je za svoje delo lahko plačan med 400 in 1000 ameriških dolarji na dan, kljub temu pa nekaj podatkov kaže, da je najem zasebnega podjetja lahko cenejši kot napotitev rednih oboroženih sil:

- zaslužki posameznikov v zasebnih podjetjih so lahko tudi precej nižji od prej navedenih, vladam ob najemu zasebnikov ni potrebno plačevati tako imenovanih skritih stroškov (pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, raznih dodatkov, ki navadno pripadajo vojakom rednih oboroženih sil, stroškov nastanitve itd) temveč plačajo le fiksno dogovorjen pogodbeni znesek za najem zasebnega vojaškega podjetja;
- zasebna podjetja lahko hitreje zagotovijo ljudi, kadar se pojavi potreba po hitrem povečanju števila enot na terenu, brez stroškov vzdrževanja rezervnih sil, kot to navadno počnejo redne oborožene sile;
- zasebna podjetja lahko v operacijah izvajajo »pomožne vojaške naloge« (npr. varovanje baz, logistika itd) kar omogoča rednim oboroženim silam, da se koncentrirajo na glavne naloge operacije.

² Mišljene so tako vojne kot nevojne mednarodne operacije in misije.

³ Primer Iraka in Afganistana, kjer v okviru mednarodnih operacij (obe sicer res nista mirovni) določene naloge opravljajo zasebna vojaška podjetja. Pojasniti je treba tudi, da je izraz mednarodna misija (npr. mirovna misija) širši pojem od pojma operacija. Misija je navadno mešanica civilnega, diplomatskega in (če je potrebno) vojaškega dela. Mednarodna (mirovna) operacija pa se imenuje tisti del misije, ki jo izvajajo oborožene sile. Npr. v BiH poteka mednarodna misija, ki jo sestavljajo različne mednarodne institucije – OHR, policijske enote,..., vojaške enote EU pa izvajajo operacijo »ALTHEA«, v okviru mednarodne mirovne misije v BiH. Misija je torej izraz za civilno-politično (vojaško) dejavnost, operacija pa se nanaša le na delovanje oboroženih sil.

Za natančno oceno, ali se delovanje zasebnih podjetij v mednarodnih operacijah glede na stroške spleta, bi potrebovali natančno analizo po različnih postavkah, toda že iz navedenih dejstev lahko ocenimo, da bi lahko bil najem zasebnih podjetij za vlado cenejši, kot pa naporitev rednih oboroženih sil na krizno območje.

Tudi učinkovitosti zasebnih podjetij ni mogoče natančno oceniti. Dejstvo je, da so zaposleni v zasebnih podjetjih lahko izjemno hitro napoteni na neko območje. Večina zaposlenih v zasebnih vojaških podjetjih so bivši pripadniki elitnih vojaških enot različnih oboroženih sil, ki so izjemno usposobljeni in izurjeni, kljub temu pa imajo »zasebniki« precej omejitev. Motivacija za delo je zaslužek in ne občutek dolžnosti, kar nekateri štejejo kot težavo pri izvajanju nalog. Zasebniki niso popolnoma vpeti v vojaško linijo vodenja in poveljevanja. Pogodbe posameznikov, v katerih so določene njihove naloge, pravice in dolžnosti, ne morejo zajeti vseh nepredvidenih situacij. To pomeni, da so »zasebniki« omejeni pri izvajanju nenadejanih nalog v nepričakovanih oziroma nepredvidenih situacijah, to pa lahko vpliva na delovanje rednih sil, ki so jim zasebniki priključeni ali jih podpirajo.

Vključevanje zasebnih vojaških podjetij v mednarodne (tako vojne, kotne vojne) operacije je relativno nov pojav, tako da je težko oceniti, kakšen bo razvoj v prihodnosti in ali se bo vključevanje zasebnih podjetij splečalo tako glede na stroške, učinkovitost, kot pravnih in moralnih zadržkov. Dejstvo pa je, da zasebna vojaško-varnostna podjetja že danes sodelujejo v mednarodnih mirovnih in humanitarnih operacijah. Na primer, mirovnim silam Afriške unije v Darfurju zagotavljajo transport, nastanitev in logistično podporo zasebna vojaška podjetja. (IPOA Press Releas, 24. 9. 2004)

Zasebna vojaška podjetja asociirajo na podobo plačancev iz 60 in 70 let prejšnjega stoletja, ki so se borili po Afriki, toda primerjava je v večini primerov neupravičena, saj so podjetja popolnoma legalna in ponujajo svoje storitve javno, na trgu. Ironično, ne vključevanje legalnih (in legitimnih) podjetij v različne mednarodne operacije, še posebej mirovne operacije, kjer bi opravljali naloge za legitimne in humanitarne cilje pod nadzorom mednarodne skupnosti in posameznih držav, bi lahko pomenilo nov razmah nekontroliranih posameznikov - plačancev, ki bi nudili svoje usluge na trgu povpraševanja po vojaških veščinah in ki bi jim bilo malo mar za legitimnost njihovih delodajalcev. (Brooks, 2000: 1)

Pojem zasebnega vojaška podjetja je, torej, treba ločiti od negativnega izraza plačanec. Zasebna vojaška in varnostna podjetja se zavedajo morebitnih kazni, ki jih lahko doletijo doma zaradi izvajanja nelegalnih ali neetičnih dejanj, prav tako pa se zavedajo, da je slab sloves podjetja okoliščina, ki negativno vpliva na sklepanje prihodnjih poslov in pomeni prednost za konkurenčna podjetja, ki se niso umazala. (Brooks, 2000: 4) Dejstvo je, da pravne norme lažje zavezujejo (možen je tudi učinkovit nadzor in kaznovanje) legalna podjetja, malo pa je možnosti, da bi norme spoštovali posamezniki – plačanci.

4 Pravni vidiki zasebnih vojaško-varnostnih podjetij

Delovanje zasebnih varnostnih podjetij v mednarodnih operacijah urejajo ali pa bi jih morali urejati tako nacionalni, kot mednarodni predpisi⁴. Nekateri države imajo razvito nacionalno zakonodajo s tega področja, nekatere države pa tega sploh nimajo posebej urejenega. Mednarodne organizacije se v zadnjem času zelo ukvarjajo s področjem zasebne vojaške in varnostne dejavnosti zato v okviru mednarodnih predpisov že obstaja nekaj konvencij, priporočil in osnutkov mednarodnih pravnih aktov.

⁴ Predpisi bi morali določati pogoje za ustanovitev podjetja, nadzora nad delovanjem, obvezno soglasje države glede delovanja podjetja v tujini, kazensko odgovornost zaposlenih kadar storijo kaznivo dejanje pri opravljanju dela v tujini. Mednarodnopravni akti pa morajo določati minimalne standarde, ki jih mora upoštevati nacionalna zakonodaja.

4.1 Mednarodno pravni vidiki

OZN je že večkrat pozvala vlade držav, naj uredijo nacionalne zakonodaje glede zasebnih vojaških in varnostnih podjetij. Prav tako je OZN sprejela tudi več dokumentov s tega področja, predvsem z namenom preprečevanja in omejevanja najemništva in novačenja otrok. V poročilu Delovne skupine Generalne skupščine OZN z dne 24. avgusta 2007 v prvi točki priporočil najdemo pobudo, naj države članice OZN ratificirajo Mednarodno konvencijo proti novačenju, uporabi, financiranju in urjenju plačancev, regionalne organizacije, zlasti pa države naj zakonsko uredijo delovanje zasebnih vojaških in varnostnih podjetij.

Septembra 2008 je 17 držav⁵ na pobudo švicarske vlade in Mednarodnega rdečega križa oblikovalo tako imenovani Montreuški dokument o zasebnih vojaških in varnostnih podjetjih (The Montreux Document on Private Military and Security Companies). Dokument določa, da so države dolžne poskrbeti za to, da zasebna vojaška in varnostna podjetja, ki delujejo na območju oboroženega spopada, spoštujejo določila mednarodnega humanitarnega prava in prava človekovih pravic. Države naj zagotovijo kazensko odgovornost zaposlenih v takšnih podjetjih, kadar zagrešijo kazniva dejanja. V dokumentu je naštetih tudi 70 priporočil dobre prakse za delovanje takšnih podjetij.

Decembra leta 2008 je Komite za politične zadeve pri Parlamentarni skupščini Sveta Evrope sprejel dokument št. 11787, ki se nanaša na zasebna vojaška in varnostna podjetja. Dokument je predlog Parlamentarni skupščini Sveta Evrope, naj sprejme priporočila državam članicam Sveta Evrope, kakšne standarde naj uporabijo pri sprejemanju nacionalnih zakonov, ki bodo urejali delovanje zasebnih vojaških in varnostnih podjetij, razmerja med državo in podjetji in minimalne standarde glede dejavnosti teh podjetij.

Komite v dokumentu predlaga (navajam le nekaj glavnih točk), naj nacionalne zakonodaje kot minimum uredijo vsaj:

- področja notranje in zunanje varnosti, ki so izključno v državni pristojnosti;
- kriterije, povezane z dejavnostjo, dolžnosti in odgovornosti zasebnih vojaških in varnostnih podjetij vključno s kazensko odgovornostjo zaradi kršenja mednarodnega humanitarnega prava in prava človekovih pravic;
- jasno določene pogoje registracije zasebnega podjetja za izvajanje vojaške in varnostne dejavnosti;
- uskladitev nacionalnega in mednarodnega kazenskega prava glede kaznivih dejanj, ki jih zagrešijo zasebna podjetja oziroma njihovi zaposleni;
- sprejeti pravni okvir za zasebna podjetja, ki želijo svoje usluge izvažati (zakonodaja, ki bo omogočala mednarodni nadzor oziroma meddržavno sodelovanje pri nadzoru delovanja zasebnih podjetij, podobno kot že obstaja pravni okvir glede trgovine z orožjem);
- soglasje nacionalnega parlamenta za delovanje domačega zasebnega vojaškega ali varnostnega podjetja v tujini in zagotovitev sodelovanja, izmenjave informacij in pomoči med državami iz katerih so podjetja;
- pravila in zakoni, ki veljajo glede napotitve vojaških in policijskih sil v tujino morajo veljati tudi za zasebna podjetja;
- predpise, ki bi zavezovali podjetja, nevladne, humanitarne in druge organizacije, da najem zasebnih podjetij za zagotavljanje svojih potreb po varnosti v tujini prijavijo zunanjemu ministrstvu;

⁵ Afganistan, Angola, Avstralija, Avstrija, Francija, Irak, Južna Afrika, Kanada, Kitajska, Nemčija, Poljska, Siera Leone, Švedska, Švica, Velika Britanija, Ukrajina in ZDA.

- uzakoniti, da morajo zasebna vojaška in varnostna podjetja sprejeti okvir za samokontrolo, etični kodeks delovanja in ustanoviti »ombudsmana zasebnega vojaško-varnostnega sektorja« in/ali »preiskovalni organ kršitev kodeksa delovanja«;
- predpise, ki bodo urejali sistem preverjanja kandidatov za zaposlitev v takšnih zasebnih podjetjih, natančno predpisane zahteve glede izobraževanja in urjenja, učinkovit sistem nadzora in prisile ter varstvo socialnih pravic zaposlenih v takšnih podjetjih.

Januarja 2009 je Parlamentarna skupščina Sveta Evrope obravnavala poročilo Komiteja in podala svoj predlog Svetu ministrov Sveta Evrope, naj sestavijo dokument, ki bo določal minimalne standarde urejanja zasebnih varnostnih podjetij v državah članicah⁶, države članice pa pozval, naj do nastanka takega dokumenta pri urejanju tega področja upoštevajo Montreuški dokument.

4.2 Pravna ureditev zasebnih vojaških podjetij v ZDA

Ameriška zvezna zakonodaja ureja področje izvoza obrambnih (vojaških) izdelkov in storitev, ne glede na to, kdo izdelke ali storitve izvaža – posamezniki, zasebna vojaška podjetja, zasebna varnostna podjetja, pogodbeni izvajalci ali druge zakonite (pravne) osebe. V ameriški zakonodaji ni definirano, kdo lahko opravlja vojaške storitve in proizvodnjo.

V 2778. členu ameriškega Zakona o kontroli izvoza oborožitve je določeno, da je predsednik ZDA pooblaščen, »da nadzira uvoz in izvoz obrambnih izdelkov in storitev in zagotavlja zunanje-politične usmeritve državljanom ZDA, ki so vključeni v uvoz in izvoz teh izdelkov in storitev.« Uvoz in izvoz storitev in izdelkov natančneje ureja ameriška zakonodaja v Predpisih o mednarodnem prometu z orožjem (International Traffic in Arms Regulations). Zakonodaja na tem področju je fleksibilna in se prilagaja trenutnim interesom in ciljem ameriške zunanje politike.

Ameriška zvezna zakonodaja tudi določa, da mora biti vsako zasebno vojaško podjetje registrirano pri ameriškem zunanjem ministrstvu (US Department of State), da mora plačevati letno pristojbino in da morajo biti storitve, ki jih podjetje ponuja, zajete v predpisih s področja o mednarodnem prometu z orožjem. Za svojo dejavnost mora zasebno vojaško podjetje pridobiti posebno vladno licenco, za vsako pogodbo o poslu posebej.

Ameriška zakonodaja dokaj natančno opredeljuje dejavnost in pogoje, ki jih morajo izpolnjevati zasebna vojaška podjetja. ZDA imajo izjemno dodelano zakonodajo, ki ureja delovanje zasebnih vojaških podjetij, kljub temu pa so imele z zasebnimi vojaškimi podjetji, ki izvajajo svojo dejavnost v tujini, v zadnjih letih precej težav in so bile deležne mnogih očitkov mednarodne skupnosti in nevladnih organizacij za varstvo človekovih pravic.

Ameriški pravni sistem deluje po načelu, da pravni akti in pristojnost ameriških sodišč veljajo le na ozemlju in teritorijih ZDA. To pomeni, da ZDA nimajo jurisdikcije nad ameriški državljani, ki storijo kaznivo dejanje v tujini. Pristojnost sojenja ima po splošnem načelu država, na ozemlju katere je ameriški državljan storil kaznivo dejanje, razen če imajo ZDA s to državo podpisan poseben sporazum, ki pristojnost sojenja prenaša na ZDA. Do leta 2007 je bila izjema od tega splošnega načela le ameriška vojska, kjer je nad pripadniki oboroženih sil v tujini, kadar so bili v vojni, imelo pristojnost ameriško vojaško sodišče. Sicer pa imajo ZDA z državami pa tudi mednarodnimi organizacijami (npr. zveza NATO), na ozemlju katerih so nameščene ameriške sile, glede sodne pristojnosti nad svojimi vojaki sklenjene tako imenovane sporazume o statusu sil.

Pogodbeniki, ki spremljajo ameriške sile v tujini, do leta 2007 niso bili pod pristojnostjo ameriških sodišč, hkrati pa so jih ZDA s sporazumi izločale iz pravnega sistema držav, na ozemlju katerih so delovali. To je dejansko pomenilo, da delavci zasebnih vojaških podjetij za storjena kazniva dejanja niso bili odgovorni po nobenem pravnem redu in pred nobenim sodiščem.

⁶ Glej: Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 1858, 29 January 2009

Po dogodkih v Iraku, kjer so pripadniki zasebnih vojaških podjetij, ki so delali kot pogodbeniki za ameriško vojsko, storili nekaj hudih kaznivih dejanj, so se povečali pritiski na ZDA, naj stanje pravno uredijo in določijo, naj bodo pogodbeniki pod jurisdikcijo ameriških sodišč, tudi kadar delajo v tujini.

V začetku leta 2007 so v ZDA sprejeli dve spremembi svoje zakonodaje. V Splošnem vojaškem zakoniku so dopolnili 208. člen Vojaškega kazenskega zakonika, ki po novem določa, »da pod pristojnost vojaških sodišč v času vojnega stanja ali drugih vojaških operacij sodijo osebe, ki so na terenu skupaj z oboroženimi silami ali pa jih spremljajo«. (Uniform Code of Military Justice; §802)

V zakonodaji, ki ureja kazenski postopek, pa so dodali spremembo, da imajo ameriška sodišča pristojnost, soditi osebam, ki so pogodbenice ali spremljajo oborožene sile oziroma kot so določene v Vojaškem kazenskem zakoniku, kadar storijo kaznivo dejanje, za katerega je zagrožena več kot enoletna zaporna kazen.

Te spremembe sedaj omogočajo, da ameriška sodišča sodijo tudi osebam, ki storijo kaznivo dejanje v tujini in so pogodbenice, oziroma spremljajo ameriške oborožene sile na terenu. Ima pa omenjena zakonodaja izjemno pomembno vrzel - zasebna vojaška podjetja namreč najemajo tudi drugi ameriški vladni organi in agencije (npr. zunanje ministrstvo, CIA itd.). Nad temi pogodbeniki pa sodišča spet nimajo pristojnosti, saj ni izpolnjen pogoj, da so pogodbeniki, oziroma da spremljajo ameriške oborožene sile. Kljub temu je omenjena sprememba zakonodaje korak naprej in verjetno bodo ZDA (spet pod pritiskom mednarodne skupnosti in nevladnih organizacij?) uredile tudi pristojnost svojih sodišč nad delavci zasebnih vojaških in varnostnih podjetij, kadarkoli bodo izvajali svojo dejavnost v tujini.

4.3 Pravna ureditev zasebnih vojaških podjetij v Južnoafriški republiki

Po mnenju nekaterih pravnih strokovnjakov ima Južna Afrika, oziroma bo imela, eno najboljših in najstrožjih zakonodaj s področja zasebnih vojaških in varnostnih podjetij ter vojaškega najemništva oziroma plačancev.

Delovanje zasebnih vojaških/varnostnih podjetij v Južni Afriki ureja Zakon o zasebno varnostni industriji (Private Security Industry Act). Zakon sicer ne uporablja izraza »vojaška« podjetja temveč varnostna podjetja, vendar pa je definicija varnostne dejavnosti v zakonu tako široka, da zajema tudi dejavnosti vojaških podjetij. Zakon določa pogoje in postopke za registracijo dejavnosti, kodeks delovanja, določa nadzornike, postopek nadzora in preiskovanja morebitnih kršitev zakonodaje in kazni za kršitve.

Delovanje posameznikov oziroma podjetij v tujini v Južni Afriki trenutno še ureja Zakon o vojaški pomoči v tujini (Foreign Military Assistance Bill). Zakon prepoveduje tako najemništvo kot tudi novačenje, uporabo, urjenje in financiranje najemnikov. Zakon tudi prepoveduje vse oblike vojaške pomoči, ki bi jo doma ali v tujini izvajali posamezniki ali podjetja, razen če za takšno delo nima posebnega dovoljenja države. Izjemno pomembno je tudi, da južnoafriška zakonodaja določa eksteritorialno načelo sodne pristojnosti, tako da imajo južnoafriška sodišča jurisdikcijo tudi nad osebami (in podjetji), ki storijo kazniva dejanja v tujini.

Južnoafriški parlament je že leta 2007 izglasoval Zakon o prepovedi najemništva in prepovedi ter regulaciji določenih aktivnosti na območjih oboroženih spopadov (The Prohibition of Mercenary Activities and Regulation of Certain Activities in Country of Armed Conflict Act), ki bo nadomestil Zakon o vojaški pomoči v tujini. S tem zakonom je južnoafriškim državljanom ter pravnim osebam prepovedano opravljati kakršne koli vojaške dejavnosti doma ali v tujini. Kljub temu, da je bil zakon objavljen, zaenkrat še ni v veljavi, saj ga mora potrditi še predsednik republike. Kdaj bo zakon uveljavljen, tako še ni znano. Zakon je izjemno restriktiven in prepoveduje sodelovanje v oboroženih spopadih, poskusih državnega udara, prepovedano je novačenje, financiranje ali urjenje najemnikov. Prepovedane so tudi kakršnekoli druge aktivnosti, pomoč ali posredovanje južnoafriških državljanov na območjih oboroženih spopadov. Zakon vsem državljanom in stalnim prebivalcem Južne Afrike prepoveduje služenje v katerikoli tuji oboroženi formaciji, razen s posebnim dovoljenjem države. To dovoljenje pa je avtomatično ukinjeno, če je ta oborožena sila udeležena v spopadu. Zanimivo je, da zakon prepoveduje tudi izvajanje humanitarne pomoči na območjih oboroženih spopadov, razen s

posebnim dovoljenjem države. Zakon določa postopek in pogoje za izdajo dovoljenja za izvajanje vojaške dejavnosti zasebnikov doma in v tujini ter ima kazenske določbe in predpisane kazni za kršitve zakona.

4.4 Pravna ureditev zasebnih vojaških podjetij v Sloveniji

Slovenska zakonodaja ne opredeljuje zasebnih vojaških podjetij. Poznamo zasebna varnostna podjetja in dejavnost ter detektivsko dejavnost. Sklepamo torej, da zasebnih vojaških podjetij v Sloveniji nimamo, ali da pri nas sploh ni dovoljeno zasebno opravljati vojaške dejavnosti.

Ustava Republike Slovenije v 74. členu določa, da je gospodarska pobuda svobodna in da zakon določa pogoje za ustanavljanje gospodarskih organizacij. Zakon o gospodarskih družbah v 6. členu določa, da »družbe smejo kot dejavnost opravljati vse posle, razen tistih, ki se po zakonu ne smejo opravljati kot gospodarski posli«.

V slovenski zakonodaji sicer ni nikjer natančno določeno, da se ne sme zasebno opravljati obrambnih oziroma vojaških zadev, toda takšna prepoved bi lahko izhajala iz določb 3. člena Zakona o obrambi, ki določa:

»1) Obrambo države sestavljata vojaška in civilna obramba.

(2) Vojaško obrambo izvajajo samostojno ali v zavezništvu na podlagi mednarodnih pogodb, obrambne sile, ki jih sestavlja Slovenska vojska (v nadaljnjem besedilu: Slovenska vojska ali vojska).

(3) Civilna obramba obsega ukrepe državnih organov in organov lokalne samouprave za delovanje v vojni, gospodarsko in psihološko obrambo ter druge nevojaške oblike obrambe, ki jih izvajajo državljani, samoupravne lokalne skupnosti, državni organi, gospodarske družbe, zavodi in druge organizacije.

(4) Vojaška in civilna obramba države tvorita celoto.

(5) Obrambne zadeve so v državni pristojnosti.«

Iz navedenega bi lahko sklepali, da so vse obrambne zadeve in s tem tudi vojaške dejavnosti v najširšem smislu v pristojnosti države in da jih zasebna podjetja ne morejo in ne smejo izvajati kot svojo podjetniško dejavnost. Izjema pri tem sta le promet z vojaškim orožjem in proizvodnja vojaškega orožja in opreme. Pogoje gospodarskim družbam za promet z orožjem in proizvodnjo orožja in opreme določata 77. in 78. člen Zakona o obrambi.

Vprašanje je, kaj pojem »obrambne zadeve« iz petega odstavka citiranega člena pravzaprav pomeni. Ali je to le obramba države ali so to tudi vse dejavnosti, kakorkoli povezane z obrambo in oboroženimi silami? Na primer vojaško svetovanje, določene oblike vojaškega izobraževanja in urjenja ali pa izvajanje razminiranja, kar so značilne dejavnosti zasebnih vojaških podjetij. Menim da takšne oblike dejavnosti niso sporne in bi jih zasebna podjetja lahko izvajala, ne da bi kršila zakonodajo.

Nespodbudno za posle pa je dejstvo, da slovenska zakonodaja prepoveduje podjetjem za zasebno varovanje izvajanje poslov za domače in tuje obrambne, varnostne ali protiobveščevalne službe⁷. (38. člen Zakona o zasebnem varovanju). Predvsem prepoved izvajanja poslov za tuje obrambne sile onemogoča našim zasebnim varnostnim podjetjem enakopravno nastopati na skupnem evropskem in svetovnem trgu. Kot smo že navedli, v zadnjih letih oborožene sile tujih držav (predvsem Velika Britanija in ZDA) za potrebe svojih sil pri delovanju v mednarodnih operacijah kot pogodbenike pogosto najemajo usluge zasebnih vojaških in tudi varnostnih podjetij.

Verjetno ne bo minilo dolgo, ko bo zasebna podjetniška pobuda v Sloveniji odprla vprašanje sodelovanja zasebnih podjetij s sedaj prepovedanimi državnimi organi in tudi vprašanje glede zasebnega izvajanja določenih obrambnih oziroma vojaških aktivnosti.

⁷ Zakon govori le o varnostnih in protiobveščevalnih službah, ne pa tudi o obveščevalnih službah. Vprašanje je, ali oba izraza vključujeta službe, ki se ukvarjajo le z obveščevalno dejavnostjo, kot jih poznajo v tujini, njihove dejavnosti (varnostna, obveščevalna in protiobveščevalna) pa so ločene po posameznih službah.

5 Zaključek in predlogi

Zasebna iniciativa na področju zasebne varnosti je pri nas relativno mlada, saj v čisto zasebni podjetniški sferi deluje šele od leta 1991 oziroma od osamosvojitve naprej. To podjetništvo je torej relativno nova dejavnost, ki pa se intenzivno razvija in izpopolnjuje. Kot smo navedli pa v naši državi nimamo popolnoma nobenih izkušenj z zasebno vojaško dejavnostjo, saj (zaenkrat) te pri nas ni.

Glede na to, da Slovenska vojska iz leta v leto sodeluje v več mednarodnih (mirovnih) operacijah z vedno večjim številom vojakov, policistov in tudi civilnih strokovnjakov, bomo verjetno zaradi stroškov, ki jih ima s tem država, morali kmalu začeti razmišljati o tem, da bi, pri izvajanju glavnih nalog naših vojakov in drugih oseb, kot spremljajočo podporo vključili zasebno podjetništvo. Slovenska zasebna varnostna podjetja bi lahko z minimalnimi napori na začetku prevzela vsaj varovanje določenih nastanitvenih prostorov (npr. baze, v kateri so nastanjeni slovenski vojaki).

Za takšen korak bi bilo seveda potrebno spremeniti nekaj zakonov, vsekakor Zakon o zasebnem varovanju in pa določbe Zakona o orožju, s katerim bi zasebnim varnostnim podjetjem za čas opravljanja nalog v tujini in za potrebe državnih organov Slovenije dovolili posest, nošenje in uporabo nekaterih vrst vojaškega orožja.

Menim, da bo v prihodnje v Sloveniji odprto tudi vprašanje zasebne gospodarske pobude na področju obrambe in vojaštva. Mednarodne organizacije so že spoznale, da zasebna vojaška podjetja obstajajo in delujejo, zato tudi pozivajo države, naj to področje natančno uredijo tako z mednarodnimi, kot nacionalnimi predpisi.

Verjetno bo v Sloveniji prišlo vsaj do vključevanja zasebno-varnostnega sektorja v aktivnosti države in njenih organov na kriznih območjih. Kdaj, če sploh, in v katero smer bo šel razvoj »vojaškega podjetništva« pri nas, pa je vprašanje.

6 Literatura

6.1 Članki, publikacije in dokumenti

- Beyani Chaloka, Lilly Damien: Regulating private military companies; International Alert, 2001
- Brooks Doug: Messias or Mercenaries? The Future of International Private Military Services; International Peacekeeping, Vol.7, No.4, 2000, IPA, New York
- Council of Europe, Parliamentary Assembly Document 11787, 22 December 2008
- DCAF Backgrounder: Private Military Companies; DCAF, Geneva, 2006
- IPOA Press Release: UN Reform Needs Closer Look at Private Sector, 24. 9. 2004; (www.ipoaonline.org (27. 3. 2009))
- Private military and security firms and the erosion of the state monopoly on the use of force, Report Political Affairs Committee, Council of Europe; Doc. 11787, 22 December 2008
- Private military and security firms and erosion of the state monopoly on the use of force, Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 1858, 29 January 2009
- The Montreux Document on Private Military and Security Companies (Montreuški dokument o zasebnih vojaških in varnostnih podjetjih) ([http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/montreux-document-170908/\\$FILE/Montreux-Dokument-eng.pdf](http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/montreux-document-170908/$FILE/Montreux-Dokument-eng.pdf) (27.3.2009))
- UN general Assembly: Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination; Annual Report A/62/301, 24 August 2007 (<http://www2.ohchr.org/english/issues/mercenaries/docs/A.62.301.pdf> (27. 3. 2009))

6.2 Pravni akti

6.2.1 Mednarodni pravni akti

Dodatni Protokol I k Ženevski konvenciji (1977) (<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/93.htm>, (25. 3. 2009))

6.2.2 Tuji pravni akti

Foreign Military Assistance Bill (Zakon o vojaški pomoči v tujini), Government Gazette, Republic of South Africa, No. 18912, 20 May 1998

Private Security Industry Act (Zakon o zasebno varnostni industriji), Government Gazette, Republic of South Africa, No. 23051, 25 January 2002

The Prohibition of Mercenary Activities and Regulation of Certain Activities in Country of Armed Conflict Act (Zakon o prepovedi najemništva in prepovedi ter regulaciji določenih aktivnosti na območjih oboroženih spopadov) Government Gazette, Republic of South Africa, No. 27, 16 November 2007

US Arms exports control Act (Zakon o kontroli izvoza oborožitve) (http://www.law.cornell.edu/uscode/uscode22/usc_sup_01_22_10_39.html (27. 3. 3009))

US International Traffic in Arms Regulations (Predpisi o mednarodnem prometu z orožjem) (<http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/itar/p120.htm> (27. 3. 2009))

US Uniform Code of Military Justice (Vojaški kazenski zakonik) (http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode10/usc_sup_01_10_10_A_20_II_30_47.html (27. 3. 3009))

6.2.3 Domači pravni akti

Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS št. 33I/1991-I in naslednji (42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 69/2004, 69/2004, 68/2006)

Zakon o gospodarskih družbah (ZGD-1), Ur.l. RS, št. 42/2006 (60/2006 popr.) in naslednji (26/2007-ZSDU-B, 33/2007-ZSReg-B, 67/2007-ZTFI (100/2007 popr.), 10/2008, 68/2008)

Zakon o obrambi (ZObr – UPB 1), Ur.l. RS, št. 103/2004-UPB1 in naslednji (138/2004 Skl.US: U-I-329/04-7, 53/2005 Skl.US: U-I-329/04-15, 117/2007 Odl.US: UI-287/05-20)

Zakon o zasebnem varovanju, Ur.l. RS, št. 126/2003 in naslednji (Ur.l. RS, št. 7/2007 Skl.US: U-I-109/04-7, 16/2007 Odl.US: U-I-33/06-14, 102/2007, 96/2008 Odl.US: U-I-65/08-11)

6.3 Internetni viri

www.spirit-us-temporis.com/mercenary/, 25.3.2009